

Posudek pro obhajobu disertačních práce, již na filozofické fakultě UK předložil

PhDr. Stanislav Holubec:

Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době.

Rukopis tímto názvem, o rozsahu 328 stran, v požadované úpravě a v pevné vazbě, převzal jsem osobně od autora 11. 6. 2008.

Zásadně doporučuji, aby práce byla připuštěna k obhajobě.

Autor prokázal dostatečnou znalost zkoumaného předmětu. Uvádí snad veškerou dostupnou literaturu. Má povědomí i o literatuře ze staršího období (Bráf, Holek, I. Singer – na straně 78 pravděpodobně překlep „Sinfer“) -a někde ji využívá pro srovnání, nebo jako dosud platnou či pro potěšení. (Viz pozn. 48 na str. 78). Zároveň poctivě přiznává, kde cituje z druhé ruky. Cituje prameny dosud nikde nepoužité. Souhlasím, dokonce oceňuji, že jako pramen používá také beletrii.

Podnikl vlastní výzkum vzpomínek pamětníků. Vzorek sice malý, nicméně asi maximálně možný vzhledem k náročnosti takového výzkumu a možnostem samostatného autora.

Obsáhlou fotodokumentaci doplnil i "vlastnoručně" pořízenými fotografiemi.

Sestavil řadu různých grafů a přehledů, některé časově velice náročné. Předkládá práci, která si vyžádala mnoho času a také osobního zaujetí. (Ovšemže je to *conditio sine qua non* opravdu kvalitní práce, ale patří se to v posudku zaznamenat.)

K pojmosloví. Autor přináší jako by nový pojem „prostředí“. Nevedu námitky. Někde je to pojem nejvhodnější. Vždyť se už dávno i v odborné literatuře používá. Ale čím je nový? Někde je dokonce trochu nepřirozený. A fakticky je zde i jinými autory ten pojem definován stejně tak neurčitě jako pojmy třída, vrstva, skupina i jiné podobné. Autor ovšem musel tyto úvahy uvést v úvodu své vědecké práce a nelze mu vytýkat, že fakticky jeho pokusy o definici či

klasifikaci všech uvedených pojmů nepřekonaly marné snažení všech jeho předchůdců. Možná by bylo užitečnější více využít "přízemní" kriteria statistiků, jejich rozlišení a kvantifikaci pojmů jako „k povolání příslušní“, v „povolání činní“, „samostatní“, „zřízenci“, „dělníci a nádeníci“, „osoby bez vlastního povolání“, „pomáhající členové rodiny“ a další. Využil autor tento pramen? Asi ano, ale ztrácí se v dílčích informacích.

Koncepce a členění jednotlivých kapitol.

Uznávám, že mnoha otázek patřících do problému "sociální postavení a každodennost" vybral autor jen některé, neboť celý komplex by prozatím přesahoval jeho reálné (mj. časové) možnosti. Jen podotýkám, že kapitola předposlední by logicky přece patřila až na závěr. To je podružné - mám výhradu závažnější.

Vytýkám, že autor nevěnoval samostatnou kapitolu, nýbrž jen roztržštěné poznámky, existenční situaci „dělnického prostředí“. Veškeré údaje jsou neužitečné, pokud se neuvede již úvodem například nejen nominální, ale především reálná hodnota příjmů. Ceny základních životních potřeb (poživatiny, oblečení, nájemné ad.) (Zde připomínám, že při bedlivějším rozboru by snadno odhalil mnohé nepřesnosti v dosavadní literatuře i statistice. Například, že reálná hodnota mzdy zaměstnaných dělníků za krize po určitou dobu rostla.) Patřily by sem informace o kalorické hodnotě stravy - včetně pozoruhodného srovnání s jinými skupinami. Rovněž tak by neměl chybět ucelený přehled a rozbor nejvýznamnějšího sociálního fenoménu první republiky - nezaměstnanosti. Včetně podrobnější zmínky o sociologii nezaměstnaných.,.

Je mi osobně sympatická metoda či způsob výkladu, při němž, pokud je to možné, autor nechává mluvit pamětníky či dobové autentické dokumenty a nenahrazuje je vlastní parafrází. Uznávám zároveň, že autor předstupující před přísné kolegium musí předložit vše co zjistil. Pokud možno citacemi, aby nebylo pochyb, že uváděné zdroje měl opravdu "v ruce". Smysluplné sociální dějiny jsou častěji mozaikou příkladů, ilustrací než jednolitým obrazem. Někdy by se však chtělo říci s klasikem „příliš mnoho not, milý Mozarte“. Např. (s. 64): „Zemřel i respondentčin malý nevlastní bratr, kterého měla její

nevlastní maminka s nevlastním otcem“. Patřilo by se z výpovědí pamětníků podobné podrobnosti "odfiltrovat". Nebo alespoň zobecnit to podstatné. Nejen v celkovém závěru, ale i v těch dílčích souhrnech na konci některých kapitol. Ty však zůstávají jen souhrnem, opakováním základních informací.

Drobnosti (bez odstupňování jejich "závažnosti").

Autor píše česky hezky. I když ne vždy krásně. Někdy používá formulace poněkud začátečnické. Do práce tohoto typu nepatří například plurál majestatikus (... „proč jsme se rozhodli...“). Také drásá oči například nadpis kapitolky „Problematika spaní“. Podobných neobratných slovních obrátů při zlé vůli najdeme více. Ovšem je třeba chápat, že v práci přeložené k posouzení učenému kolegiu nemohl se odvážit porušit u nás dosud platné přikázání, že vědec se nesmí uchylovat ke slovníku příliš literárnímu, natož „populistickému“. Nicméně redaktor nebo recenzent knižní publikace najde na každé druhé třetí stránce nepřesnost věcnou či stylistickou, jaká by byla nepřijatelná ve vydané knize. (Jen namátkou: Anna Ondráková = pseudonym Anny *Ondra*. Str. 96 "oslabení dosáhlo vrcholu".) (Nechci je uvádět, aby se nediskutovalo o malichernostech. A mimo jiné proto, že se musíme ptát, zda jako učitelé jsme už v seminárních pracích dostatečně dbali na kultivovanost projevu svých studentů.)

Nikoli výtky - ale přece jen...Autor uvádí, že při jedné anketě (cit. na str.195) respondent uvedl za svůj vzor Aloise Munu. Já však, jako čtenář, abych pochopil, co tou informací chce autor říci, měl bych vědět, kdo byl Alois Muna. (Ví to autor?)

Podobných příkladů "nezodpovězených otázek" je v textu víc.

K jednotlivým kapitolám.

Povinné úvodní pasáže splňují vše, čím mají být v takovémto spisu. Sem by logicky patřily odstavce v dalším textu, v nichž autor – aby byl „in“ - musí prokázat, že „zná Foucaulta“. Soudím, že není oprávněn k mentorskému poučení, co z „Foucaulta“ musíme znát, abychom pochopili...Dovolil bych si připomenout, že to co cituje, už dávno znal například Zikmund Winter.

V kapitole první nesouhlasím zcela s pasáží o „trestání dětí.“

(Mimořádně: je únavné číst obsáhlé úvodní informace, co o tom

soudily různé vědecké i jiné authority.) Nejsem přesvědčen o zdůvodnění, proč k tomu docházelo i ve „vyšších“ vrstvách. Není sporu, že v prostředí dělnickém byl zcela samozřejmý „fyzický“ trest. Velice často se uvádí, že bitím si ulevoval „frustrovaný“ otec rodiny. Ale to není typické. Někteří idealističtí mravokárci to zveličují. Uvedl to autor na pravou míru?

Kap. 2., „Dělnické zdraví...“ více než mozaikou je kaleidoskopem. Mnoho podrobností zcela nepodstatných, přičemž naopak chybí přehled příčin úmrtí. (Jiný počet než se všeobecně soudí.)

Je irelevantní údaj (str. 94), že větší *procento* osob nakažených pohlavními chorobami se zjistilo v prostředí dělnickém. Osoby z vyšších vrstev se totiž léčily diskrétně v soukromých ordinacích a proto některé údaje statistika nezaznamenala.

Autor věnuje pozornost i oblasti sexuality. Cituje názory různých mravokárců. Jen snad by měl více zdůraznit, že to jsou často názory velice idealistické.

Poněkud nejasné jsou údaje o tom, jak se dělnická rodina náročnou léčbou zadlužila. Vždyť mj. zákon 268/19 nařizoval pro většinu dělnictva -později pro všechny osoby v poměru pracovním - obligátní nemocenské pojištění a garantoval zdarma lékařskou pomoc, potřebná léčiva i terapeutické pomůcky, a to i pro příslušníky rodiny.

Kapitola 3. Bydlení. Je poměrně přehledná. Patříčně, ale bez nadměrného dramatizování, popisuje autor krajní příklady hmotné a kulturní bídy. Nepodlehł záplavě lákavých pramenů líčících někdy situaci atraktivně žurnalisticky. Pro charakteristiku kulturních vzorů i chudých dělníků zasloužily by si však zmínku příklady, které uvádí např. K. Kukla. Například jak a z čeho se stavěla nouzová obydlí. Také, jak se mi zdá, nerozlišuje se zřetelně mezi nouzovými obydlími postavenými samotnými občany, a koloniemi, které postavilo "město", obec.

Autor právem věnuje pozornost intimnímu problému jakým jsou koupelny a záchody. Údaje o hygienických a technických zařízeních (str. 113) jsou však poněkud dezorientující, srozumitelné jen při velice pečlivém čtení.

Pozoruhodné jsou údaje o „chráněném nájemném“. Je správná připomínka, že první zákony o chráněném nájemném, čelícím jeho neúměrnému, svévolnému zvyšování, byly vydány už ve starém

Rakousku. Snad by se mělo více zdůraznit, že zákony první republiky o chráněném nájemném dosahovaly až na okraj socialistického vyvlastnění zisku investorů – domácích pánů, a to ve prospěch chudých nájemníků.

Ještě drobnost, údaj na straně 112: existovala tehdy v Praze dělnická rodina, která by mohla platit nájemné 700 Kč měsíčně? To by představovalo nejméně dvě třetiny mzdy i dobře placeného kvalifikovaného dělníka.

Ad kap. 4. Kulturní praktiky a volný čas. (Jen mimochodem: pojem "kulturní praktiky", převzatý z anglické terminologie, je moderní, ale nebyl by vkusnější nějaký zastaralejší pojem?) Považoval bych také za vhodné, aby autor uvedl úvodem "čas nevolný". Délku pracovní doby i aspoň stručný přehled snah o její zkrácení.

K výtkám snad nepřiliš závažným, nikoli však zcela nepodstatným patří i to, že do jedné kapitoly spojil hudbu, tanec a divadlo.

Vhodnější by bylo spojení "divadla" s kapitolkou "biograf".

Existovala tehdy v Praze "lidová" divadla s kultivovaným repertoárem? Co asi „dávala"? Mohl si dělník dovolit jejich návštěvu alespoň jednou měsíčně? (Nepodařilo se mi tu najít informaci o cenách vstupenek.)

Zdá se mi nepochopitelné, jak může autor řadit do kapitoly o volném času také "stravu a stravování". To by přece patřilo do té chybějící vstupní kapitoly.

Rovněž tak na jiné místo patří kapitola o oděvu. (Řadil bych jí do dějin "mentalit", aniž bych vytýkal, že se jimi autor systematicky nezabývá.) Nepřijímám však citovaný názor I. A. Bláhy, že dělník nenosil svůj sváteční oděv jako jemu "vlastní". Autor zde směšuje oděv "všední" ba dokonce pracovní, a dokonce cosi jako symbolický "kroj", s oděvem společenským. V časech první republiky se i střední vrstvy oblékaly ve stejných oděvních závodech jako dělníci.

Ad Politický život. Oceňuji, že autor není fundamentalistickým vyznavačem totálně apolitických sociálních dějin. Oceňuji mnohé nové postřehy. (Mj. nenávistný vztah sociálních demokratů ke komunistické straně a zároveň sympatie k sovětskému Rusku.) Oceňuji i to, že nepodléhá dnešnímu ideologickému "prostředí", a posuzuje komunistickou stranu jako "normální" složku

tehdejšího politického života.

Mám však některé výhrady. Především, že k poznání této otázky nejsou četná autorem uváděna statistická čísla pramenem prvořadým. Řečeno krajně: jsou většinou zbytečná. Například ze žádné statistiky nezjistíme tu velkou záhadu, proč v tehdejší bídě, při katastrofální nezaměstnanosti, nevolili všichni proletáři komunistickou stranu. Autor se o objasnění této otázky ani nepokusil.

Nemohu zastrít dojem, že je to kapitola šitá někdy horkou jehlou. Nebo spíše bez pochopení jádra věci. (Jenomže kde se k němu měl dobrat, když neexistuje - s výjimkou Rupnika - žádná objektivní seriózní publikace o dějinách KSČ. A přednáší se vůbec na filozofické fakultě UK dějiny KSČ ?)

Ad „Komunistické prostředí“ . K úvodnímu velice výstižnému citátu: co vlastně autor dodává nového či relevantního? Nakolik jsou užitečná různá statistická data? Budiž. Ale spojit do jedné věty - bez zasvěcenějšího komentáře - důvod k vylučování z KSČ jak neplacení příspěvků, tak „případ Guttmann“, to je prostě nepřijatelné.

V kapitole „Organizace blízké sociální demokracii“ nepřesně zařazuje odbory až na druhé místo. Vždyť odbory a sociální demokracie byly od samých počátků jedno tělo a jedna duše a i později i když to byla dvě těla... Oproti tomu Dělnická akademie nebyla žádnou oporou soc. dem. strany; byla jen jedním z jejích nástrojů. Totéž platí o DTJ.

Ad str. 216, „Dilemata...“ Neexistovalo žádné dilema. Sociální demokraté neposuzovali, zda ČSR je státem buržoazním nebo dělnickým. Považovali republiku za svůj stát, a to nesporně značně sociální. (Vždyť jeho zákonodárství šlo někdy až na hranice socialismu a druhým prezidentem se stal socialista - dokonce bývalý sociální demokrat.)

Drobnosti.

Nesouhlasím s názorem (s.197), že čím méně zaměstnanců, tím větší snaha je maximálně *vykořisťovat*. V menších živnostech byli všichni na jedné lodi. Ještě přežíval i patriarchální vztah pana mistra a pánů tovaryšů.

Ošidná je graficky poněkud „ujetá“ a ne náležitě komentovaná tabulka na str. 46-47. Z té by plynulo, že se rozváděla skoro polovina manželství ve „společensky vyšším prostředí“ a skoro pětina v prostředí dělnickém. Což nemůže být pravda.

Možná jsem nečetl dost soustředěně, ale unikla mi důležitá informace: kolik žen (nikoli svobodných) v dělnických rodinách bylo zaměstnáno v legálním pracovním poměru. Zároveň by mne zajímalo lze-li zjistit jaké procento žen v „domácnosti“ doplňovalo příjem rodiny z neoficiálního zaměstnání či zdroje.

Jistě slouží autorovi ke cti, že někde (s. 194) dokonce polemizuje s názory svého školitele. (Není podstatné, že má v tom "sporu" pravdu, ale to, že se nebojí zastávat vlastní názor.) Zároveň (na téže stránce) nemá pravdu když přejímá tradovaný obecný názor, že "sociální demokracii volili spíše kvalifikovaní dělníci". Volilo ji mnoho "nádeníků", které sociální demokracie "vychovala" k jejich sebeuvědomění.

Nepovažuji za relevantní značnou část kvantitativních údajů o tom, jaké "prostředí" volilo tu kterou stranu. To lze zjistit na Podkarpatské Rusi. V Praze jen velice přibližně. Je známo, že mnoho intelektuálů bylo obluzeno zprávami o údajném ideálním systému v SSSR, který "nezná hospodářskou krizi a dal všem lidem práci".

Diagram na str. 249 je metodicky (didakticky) pochybený. To, co chce autor sdělit (pokud jsem dobře pochopil), mělo by se vyjádřit nikoli linií, tj. spojitě, nýbrž stupňovitě. Podobných příkladů je několik. Podobně tabulka na str.249-250. Zlaté zrnko. Dokládá, že prospěch žáků závisel nejen na jejich psychologicko – biologických dispozicích, ale především na sociálním prostředí v němž žili. Samotnou tabulku, sestavenou z obsáhlejších údajů v publikaci M. Nečasové, nepovažuji za zdařilou. Jednotlivá kritéria nejsou úměrně relevantní (Počet dětí, zaměstnanost...) Nejpodstatnější údaj o závislost školního prospěchu na „sociálním prostředí“ nezpochybňuji. Nevěřím však tomu, že polovina dětí z dělnických rodin nedokončila osmiletou docházku, že zůstávala v některé třídě „sedět“.

Jen obecně – což není výtku, pouze varování. Statistikou i soukromými výzkumy uváděná kategorie „zřízenec“ je nepoužitelná. (Vysvětlím to jen pokud by tato teze byla při obhajobě zpochybněna.)

Všeobecně

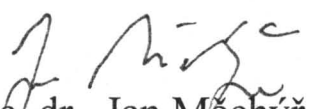
Domnívám se, že *užitečné, smysluplné sociální dějiny* jsou především mozaikou. Zároveň ovšem musí být zasazeny do širšího rámce.

Dosadil autor dostatek kamének do této mozaiky? Ano, a to některé velmi pestré a vhodné i nové. Chybí někdy jejich širší rámec? To také. Závěrečné pasáže některých kapitol nejsou zobecněním, jsou to jen rekapitulace základních tezí.

Závěr.

Jak je zjevné, většina výtek byla míněna především jako rady pro autora. Nikterak nezpochybňují, že předložená práce může být předložena k úspěšné obhajobě.

Praha 29. 8. 2008

Doc. dr. Jan Měchýř